

PARALIMPIYA SPORTI TARIXI VA O‘ZBEKISTONDA PARALIMPIYA SPORT TURLARINI RIVOJLANTIRISH BORASIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISHLAR XUSUSIDA

Shamsiyeva M.X.

FDU, O‘zbekiston tarixi kafedrası dotsenti v.b., PhD

M.I.Isaqova

FDU, II bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada paralimpiya sport musobaqalarining kelib chiqish tarixi va unga O‘zbekiston Respublikasining mustaqil davlat sifatida ishtiroki, erishilgan natijalari hamda hukumat tomonidan paralimpiya sportchilari uchun yaratib berilayotgan shart-sharoitlar haqidagi ma’lumotlar o‘rin olgan.

Kalit so‘z va iboralar: paralimpiya, olimpiya, Lyudvig Guttman, nogiron, sport maktabi, federatsiya, O‘zbekiston, qo‘mita.

Аннотация: В данной статье приводится информация об истории происхождения Паралимпийских спортивных соревнований и участие в них Республики Узбекистан как независимой страны, достигнутых в них результатов, а также условиях, созданных государством для спортсменов-паралимпийцев.

Ключевые слова и фразы: Паралимпийские игры, Олимпиада, Людвиг Гуттман, инвалид, спортивная школа, федерация, Узбекистан, комитет.

Annotation: This article provides information about the history of the origin of the Paralympic sports competitions and the participation of the Republic of Uzbekistan as an independent country in them, the results achieved in them, as well as the conditions created by the state for Paralympic athletes.

Key words and phrases: Paralympic Games, Olympics, Ludwig Guttmann, disabled person, sports school, federation, Uzbekistan, committee.

Respublikada oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish aholi o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, imkoniyatlari cheklangan shaxslarning jismoniy rehabilitatsiyasi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish hamda mamlakatimizning xalqaro sport maydonlarida munosib ishtirok etishini ta’minlash borasida izchil chora – tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bunga javoban sportchilar ham olimpiya va paralimpiya sport musobaqalarida munosib o‘rinlarni qo‘lga kiritib O‘zbekiston bayrog‘ini yuksaklarga ko‘tarmoqda. Xususan paralimpiya musobaqalarida erishilgan g‘alabalar e’tiborga sazovordir.

Paralimpiya o‘yinlari jismoniy nogironligi bo‘lgan sportchilar uchun yaratilgan yirik xalqaro sport musobaqalaridir.”Paralimpiya”– bu yunoncha so‘zdan olingan bo‘lib “para” yonida, parallel,”olimpik” ya’ni olimpiya o‘yinlari

bilan yonma - yon degan ma'noni anglatadi. 1948-yili Angliyning Stok - Mendevil reabilitatsiya gospitali vrachi Lyudvig Guttman ikkinchi jahon urushida orqa miyasidan jarohat olib qaytgan ingliz jangchilarini sport musobaqalarida ishtirok etish uchun to'playdi. Shu yo'l orqali nogiron bo'lib qolgan jangchilarning hayotini yaxshilash uchun sportdan foydalanadi. Lyudvig Guttman bu harakatlari uchun "Imkoniyati cheklangan sportchilar otasi" deb ataladi [1].

Ilk musobaqa 1948-yili Londonda o'tkazilgan. Bu musobaqa dastlab "stok Mendevil nogironlar aravachasi o'yinlari" deb atalgan va uning o'tkazilish vaqti XIV yozgi Olimpiya o'yinlari bilan bir vaqtga to'g'ri kelib qolgan. Bu musobaqada jami 16 nafar erkak va ayol harbiylar ishtirok etgan. Guttman endilikda imkoniyati cheklangan sportchilar uchun ham Olimpiada o'yinlari tashkil etish maqsadida harakat qila boshladi.

1952-yilda ushbu musobaqalarda Gollandiyadan ham sportchilar kelib ishtirok etishdi va ushbu musobaqadan boshlab bu musobaqa xalqaro musobaqaga aylandi. 1952-yilgi musobaqada jami 130 nafar sportchi ishtirok etdi. 1960-yilgi Rimda o'tkazilgan IX "Stok-Mendevil nogironlar aravachasi o'yinlari" dan boshlab esa urush faxriylaridan tashqari boshqa turdagi nogironligi bor sportchilarham ishtirok eta boshladi. Aynan Italiya poytaxtida bo'lib o'tgan musobaqa tarixdagi ilk paralimpiya o'yinlari sifatida qayd etildi. Bu paralimpiya o'yinlarida 23 ta davlatdan 400 ga yaqin sportchi ishtirok etgan. Aynan Rimdagi musobaqalardan so'ng butun dunyoda paralimpiya harakati rivojlana boshladi.

1976-yili Shvetsiyaning Ernshyoldsvik shahrida ilk qishgi paralimpiya o'yinlari o'tkazildi. Bu musobaqalarda faqat aravachadagi sportchilar emas boshqa toifadagi nogiron sportchilar ham kelib ishtirok etishdi. 1976-yilgi Torontodagi yozgi paralimpiya o'yinlarida esa record darajadagi sportchilar ishtirok etishdi. Jami 40 ta mamlakatdan 1600 nafar sportchi ishtirok etdi. Bu musobaqalarda ko'r va ko'rish qobiliyati past bo'lgan, paraplegiya, umurtqa pog'onasida jiddiy nogironligi bo'lgan va boshqa jismoniy kasalliklarga uchragan sportchilar qatnashdi [2].

1989-yili Xalqaro Paralimpiya Qo‘mitasi (IPC) tashkil etildi. 1988-yilda Koreyaning Seul shahrida navbatdagi paralimpiya o‘yinlari bo‘lib o‘tdi. Aynan shu yildan boshlab paralimpiya o‘yinlari ham olimpiada o‘yinlarida foydalaniladigan sport inshootlarida o‘tkazilishi belgilab qo‘yildi. 2001-yili Xalqaro Olimpiya qo‘mitasi va Xalqaro Paralimpiya qo‘mitasi o‘rtasida shartnoma imzolandi. Shartnomaga ko‘ra, 2008-yildan boshlab paralimpiya sport o‘yinlari ham olimpiada o‘tkaziladigan yilda o‘tkazilishi belgilab qo‘yildi. Shuningdek, Paralimpiya o‘yinlari ham Olimpiya o‘yinlari bilan bitta tashkiliy qo‘mita tomonidan tashkillanadi va bir xil moliyalashtiriladi.

Paralimpiya qo‘mitasi 7 ta sport turini bevosita boshqarish va paralimpiya o‘yinlari sport turlari bo‘yicha javobgarlikka ega bo‘lgan yetakchi tashkilot sifatida tan olingan. Boshqa xalqaro tashkilotlar, xususan Xalqaro nogironlar aravachasi va amputant sport federatsiyasi (IWAS), Xalqaro ko‘rlar sport federatsiyasi (IBSA), intellectual nogironlar uchun xalqaro sport federatsiyasi (INAS) ayrim nogironlik guruhlariga xos bo‘lgan sport turlarini boshqaradi [3: 16-19].

Yozgi paralimpiya o‘yinlari turlariga – og‘ir atletika, yengil atletika, kamondan otish, suzish, dzyudo, velosport, nogironlar aravachasi tennis, qilichbozlik, futbol 7 ga 7, basketbol, otishma, voleybol, regbi, nogironlar aravachasi raqsi, stol tennis kiradi. Qishgi paralimpiya o‘yinlari turlariga esa chang‘i sporti, chana xokkeyi, konkida uchish, biatlon va chang‘i poygasi kiritilgan.

O‘zbekiston 2004-yildan buyon xalqaro paralimpiya o‘yinlarida mustaqil davlat sifatida ishtirok etib kelmoqda [4: 55-58]. O‘zbekistonlik sportchilar bu o‘yinlarda munosib ishtirok etib faxrli o‘rinlarni qo‘lga kiritmoqda. Bunda davlat tomonida yaratilib berilayotgan sharoitlar va shu sohada amalga oshirilayotgan islohotlarning o‘rni beqiyos.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2021-yil 18-may kuni PQ-5114-sonli “Paralimpiya harakatini rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori imzolandi.

Ushbu normativ hujjat yurtimizda jismoniy imkoniyati cheklangan va nogironligi bo'lgan shaxslarga sport bilan shug'ullanish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularning xalqaro sport maydonlarida munosib ishtirok etishini ta'minlash va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni maqsad qilgan. Qarorga asosan O'zbekiston milliy paralimpiya assottatsiyasi negizida O'zbekiston milliy paralimpiya qo'mitasi tashkil etildi [5].

O'zbekiston milliy paralimpiya qo'mitasining asosiy vazifalariga – paralimpiya sport turlarini ommalashtirish, iqtidorli sportchilarni aniqlash, tanlash va saralash hamda ularni professional sportchilar sifatida tayyorlashning yangi tizimini yo'lga qo'yish; yozgi va qishki paralimpiya sport turlarini rivojlantirishga ko'maklashish, sport obyektlari va inshootlarining konsepsiyalari, texnik topshiriqlari, texnik iqtisodiy asoslari, parametrlari va boshqa loyiha hujjatlarini ishlab chiqishda ishtirok etish; paralimpiya sport turlari bo'yicha musobaqalar va chempionatlar, forumlar, konferensiyalar, seminarlar va yuklatilgan vazifalardan kelib chiqib boshqa tadbirlarni o'tkazish, shuningdek, ular orqali tinchlik, do'stlik va o'zaro tushunish g'oyalarini targ'ib-tashviq qilish; paralimpiya sport turlari bilan shug'ullanadigan trenerlar, uslubchi-yo'riqchilar hamda boshqa mutaxassislarni qayta tayyorlashda, malakasini oshirish va kasbiy rivojlantirishning zamonaviy va samarali tizimini joriy etish; respublikada yoki boshqa xalqaro sport federatsiyalarda (assotsiatsiyalari) va boshqa tashkilotlarda o'z a'zolarining huquq va qonuniy manfaatlarini ifodalash hamda himoya qilish, o'z a'zolarini axborot, ilmiy-uslubiy va moddiy-texnik jihatdan ta'minlash; paralimpiya sport turlarini rivojlantirish bo'yicha klublar faoliyatini tashkillashtirish va samarali boshqarish, milliy va xalqaro sport tashkilotlari bilan yaqindan hamkorlik qilish va tajriba almashish kiradi.

Qaror ijrosi yuzasidan 2021-yil yakuniga qadar Paralimpiya qo'mitasi huzurida paralimpiya sport turlari bo'yicha klublar tashkil etish, 2021-yil 1-sentyabrdan boshlab "Sport hamma uchun" loyihasini amalga oshirish, uning doirasida bir yilda bir marta sport xalqaro festivali o'tkazish, har yili 3-dekabr –

Xalqaro nogironlar kuniga bag'ishlab ko'zi ojizlar, zaif eshituvchilar va amputantlar o'rtasida parasport turlari turkumiga kiritilgan parastol tennisi, 5x5 futbol, parayengil atletika, parapauerlifting, parabatminton, shaxmat va boshqa sport turlari bo'yicha Toshkent shahrida respublika parasport festivalini o'tkazish; XTV tasarrufidagi imkoniyati cheklangan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari (maktablar, maktab-internatlar o'quvchilari o'rtasida paralimpiya sport turlari bo'yicha musobaqalar tashkil etish, taniqli sportchilar tomonidan master – klasslar, shuningdek seminar konferensiya va davra suhbatlari o'tkazish rejalashtirilib, amalga oshirildi.

2022-yil 1-yanvardan boshlab Paralimpiya qo'mitasi tavsiyasiga asosan olimpiya zaxiralari kollejlarning paralimpiya sport turlari bo'limlariga yuborilayotgan jismoniy imkoniyati cheklangan va nogironligi bo'lgan sportchilar uchun 5% gacha qo'shimcha kvotalar ajratilishi, davlat sport ta'lim muassasalarida paralimpiya sport turlari bo'yicha trenerlarning lavozim maoshini hisoblashda bazaviy ta'rif stavkalari 1,5 baravar miqdorda oshirilishi belgilandi [5: 16-19].

Xulosa qilib shuni aytish joizki, paralimpiya o'yinlari xalqaro miqyosda ko'plab sportchilarni o'ziga jalb qilib ularning qobiliyatlarini namoyon qilishga yordam bermoqda. O'zbekistonlik paralimpiyachilar Pekin-2008, London-2012, Rio-2016, Tokio-2020 yozgi paralimpiya sport musobaqalarida ishtirok etishib, yuqori cho'qqilarni zabt etishdi va 2024-yilda Parij shahrida bo'lib o'tadigan yozgi musobaqalarda ishtirok etish huquqini qo'lga kiritdilar. Tokio-2020 yozgi paralimpiya sport musobaqalari bo'yicha O'zbekistonlik paralimpiyachilar MDH davlatlari orasida Rossiya, Ukraina va Ozarbayjondan keyin to'rtinchi va Markaziy Osiyo davlatlari orasida birinchi o'rinda, medallar jamg'arish bo'yicha reytingda 16-o'rinni egallab turibdi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar:

1. paralimpiya.org // Paralimpiya harakati tarixi. 9 mart 2018
2. Sports.uz // Паралимпия уйинлари тарихини биласизми? У аслида харбийлар учун уйлаб топилган. 18 апрель 2020.

3. Churganov O.A. Paralimpiya sport turlari bo'yicha sport mashg'ulotlari tizimi. Adaptiv jismoniy madaniyat. – T., 2013. – B.16-19.
4. Chepik D.V, Bobokov G.A, Sidorov A.S. Nogironlar sporti bo'yicha murabbiylar malakasini oshirish tizimida dasturlar yaratish masalasi. – T., 2011. – B. 55-58
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 18-may PQ-5114-sonli "Paralimpiya harakatini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori <https://lex.uz/docs/-5426278>

NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARI FUQAROLIK JAMIYATINING MUHIM INSTITUTI SIFATIDA (FARG'ONA VODIYSI NNT LARI MISOLIDA)

Shamsiyeva M.X.

FDU, O'zbekiston tarixi kafedrasi dotsenti v.b., PhD

maxfuzaxonshamsiyeva@gmail.com

Annotasiya: Maqolada fuqarolik jamiyatining muhim institutlaridan biri bo'lgan nodavlat notijorat tashkilotlari, xususan Farg'ona vodiysida faoliyat olib borayotgan nodavlat notijorat tashkilotlari hamda joriy yilda Oliy Majlis huzurida tashkil etilgan nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash Jamoat fondi tomonidan g'olib deb topilgan loyihalari haqida bayyon etilgan.

Kalit so'z va iboralar: islohot, nodavlat notijorat tashkilotlari, qonun, qaror, fuqarolik jamiyati, grant, loyiha

Аннотация: В статье рассмотрены негосударственные некоммерческие организации, являющиеся одним из важных институтов гражданского общества, в частности, негосударственные некоммерческие организации, действующие в Фергонской долине, а также проекты негосударственных некоммерческих описаны коммерческие организации, созданные в присутствии Олий Мажлиса, и других институтов гражданского общества, которые были признаны победителями Фондом Сообщества.

Ключевые слова: реформа, негосударственные некоммерческие организации, закон, решение, гражданское общество, грант, проект

Annotation: In the article, non-governmental non-profit organizations, which are one of the important institutions of civil society, in particular, non-governmental non-profit organizations operating in the Fargona Valley, as well as the projects of non-governmental non-profit organizations established in the presence of the Oliy Majlis, and other institutions of civil society, which were recognized as winners by the Community Fund, are described.

Key words and phrases: reform, non-governmental non-commercial organizations, law, decision, civil society, grant, project.